

МЕТОДЫКА І ВОПЫТ

Актуальная тэма

НАВУЧАННЕ Ё МЕЖАХ КУРСА “БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)”

ТРАНСПАРТНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ

Заканчэнне. Пачатак у № 1.

На пачатку занятку паведамляецца, што тэрміналогія ў галіне “Транспартная дзейнасць” аб’ядноўвае спецыяльныя найменні для абазначэння: відаў транспарту; дэталей транспартных сродкаў; прылад працы, прыбораў і прыстасаванняў; тэхналагічных аперацый і вытворчых працэсаў; асоб, чыя дзейнасць звязана з транспартам; назваў транспартных шляхоў, дарог і пад.; назваў збудаванняў, звязаных з транспартнай дзейнасцю; некаторых паняццяў, звязаных з арганізацыяй перавозак, лагістыкай і іншымі транспартнымі паслугамі; асобных назваў у галіне “Арганізацыя дарожнага руху” і пад.; уласцівасцяў транспартных сродкаў, асобных працэсаў, дзеянняў і інш. Можна папрасіць навучэнцаў саміх падабраць адпаведныя прыклады на кожную групу. Таксама карысным будзе скласці міні-слоўнік, пры дапамозе выкладчыка вусна ці пісьмова растлумачыць значэнні тэрмінаў-слоў, выкарыстаўшы ілюстрацыйны матэрыял:

1. Словы, што абазначаюць віды транспарту: аўтамабіль, веласіпед, грузавік, джып, дрызіна, квадрацыкл, матацыкл, метро, паравоз, прычэп, тралейбус, трамвай, цягнік, фунікулёр і інш.;

2. Словы, што абазначаюць назвы частак, асобных дэталей транспартных сродкаў: акно, барабан, бампер, багажнік, вагон, кабіна, капот, кола, крыло, кузаў, падлакотнік, палец, пракладка, руль, свечка, фара, шатун і інш.

3. Словы, што абазначаюць назвы прыстасаванняў і машын: аўтагенератар, акумулятар, амартызатар, буфер, вентылятэр, глушыцель, кандыцыянер, камп’ютар, карбюратар, падвеска, падшытнік, прывад, радыятар і інш.

4. Словы, якія абазначаюць назвы ўласцівасцей прадметаў і з’яў: аварыйнасць, водаўстойлівасць, ёмістасць, зносастойкасць, надзейнасць, рухомасць, цвёрдасць і інш.

5. Словы, якія абазначаюць назвы дзеянняў, працэсаў і станаў: абгон, аб’езд, запальванне, ма-

неўраванне, наезд, паварот, перавозка, прыпынак, раз’езд, разметка, разварот, тармажэнне і інш.

6. Словы, якія абазначаюць назвы рэчываў і матэрыялаў, у тым ліку паліўных: антыфрыз, бензін, біяпаліва, газ, клей, нафта, пластмаса, прапан, растваральнік, шкло, эмаль і інш.

7. Словы, якія абазначаюць назвы тэхналагічных аперацый і вытворчых працэсаў: вымярэнне, дыягностыка, дызайн, зборка, мантаж, ремонт, рэгуліроўка, счэпка, чарціж, экспертыза і інш.

8. Словы, якія абазначаюць назвы інструментаў, прылад, спецыяльных прадметаў: вінт, гайка, малаток, напільнік, помпа, свердзел, труба, шайба, шарнір, шланг, шруба, шрубавёрт і інш.

9. Словы, якія абазначаюць назвы прафесій, іншых асоб у галіне транспарту: дыспетчар, дарожнік, кандуктар, кантралёр, лагіст, машыніст, мытнік, праваднік, пасажыр, перавозчык і інш.

10. Словы, якія абазначаюць розныя транспартныя ўстановы і прадпрыемствы, сферы транспартнай дзейнасці: аўтаінспекцыя, аўтабаза, аўтасалон, аўтасервіс, аўташкола, вакзал, гараж, грузавы перавозка, дэпо, лагістыка, мытня, парк, склад і інш.

11. Словы, якія абазначаюць назвы дарог, інжынерных, дарожных збудаванняў і іх частак: аўтамагістраль, аўтастрада, дарога, магістраль, мост, пераезд, пуцэпавод, перон, платформа, скрыжаванне, пуць, праспект, чыгунка і інш.

12. Словы, якія абазначаюць іншыя спецыяльныя найменні: багаж, білет, груз, дагавор, дэкларацыя, каністра, квіток, нумар, паішарт, поліс, працэкол, страхоўка, форма, плацкарта і інш.

Аналагічна вывучаюцца транспартныя тэрміны-словазлучэнні.

1. Назвы відаў транспарту, транспартных сродкаў: аўтамабільны поезд, гарадскі транспарт, грузавы аўтамабіль, гужавы транспартны сродак, дызельны аўтамабіль, заднепрывадны аўтамабіль, карбюратарны аўтамабіль, малалітражны аўта-

мабіль, маршрутнае таксі, міжгародні аўтобус, рэйкавы транспарт, хуткасны аўтобус і інш.

2. Назвы асобных частак, дэталей транспартных сродкаў: абагравальнік аўтамабіля, адкрыты кузаў, аўтаматычная каробка перадач, веласіпеднае кола, выключальнік запальвання, запасны выхад, днішча кузава, замок запальвання, запасное кола, зімняя шына, кабіна аўтамабіля, корпус кузава аўтамабіля, свечка запальвання, сектар руля, паліўны бак, панэль кузава, універсальная шына і інш.

3. Назвы матэрыялаў: амартызатарная вадкасць, вадкае паліва, валаконна-аптычны кабель, газавы бензін, гнуткі кабель, клей вадастойкі, клей хуткасхоплівальны, лак акрылавы, лакафарбавае пакрыццё, маторнае паліва, пена мантажная, провад зазямляльны, фарбавальнікі нерастваральныя і інш.

4. Назвы інструментаў і прылад працы: агрэгат помпавы, буксірная лябёдка, вінтавая помпа, гідраўлічны інструмент, дынамічная помпа, ключ гаечны, лінейка чарціжная, інструмент вадзіцеля, механізаваны інструмент, пнеўматычны лом, разьбарэз слясарны, стол свідравальны і інш.

5. Назвы дарог і іх частак, дарожных збудаванняў і іншых прасторавых паняццяў: абязная дарога, абочына аўтамабільнай дарогі, вась прэзная часткі, вузел аўтамабільнай дарогі, высакаводны мост, драўляны мост, населены пункт, небяспечны ўчастак дарогі, радыяльная вуліца, перасячэнне дарог, пешаходны пераход і інш.

6. Назвы машын і прыстасаванняў, іх частак: бензінавы рухавік, глушыцель шуму, гомагенізатар паліва, дызельны рухавік, задняя падвеска, каробка перадач, лічбавы прыбор, рухавік унутранага згарання, электрычны рухавік і інш.

7. Назвы прафесій і іншых асоб, звязаных з транспартам, назвы сфер дзейнасці: арганізацыя дарожнага руху, аўтадарожная гаспадарка, аўтарамонтныя работы, ахова працы, геаграфія транспарту, дзяжурны на станцыі, лагістыка транспартная, маркетынг на транспарце, пажарная ахова, уладальнік транспартнага сродку, удзельнік дарожнага руху, транспартная гаспадарка, эканоміка транспарту і інш.

8. Назвы спецыяльных паняццяў: аварыйная сітуацыя, бачнасць на дарозе, гарантыйны прабег, дальняе святло, дагавор перавозкі, дагавор страхавання, маркіроўка грузу, міжнароднае вадзіцельскае пасведчанне, правілы дарожнага руху, транспартны збор, якасць перавозак і інш.

9. Назвы транспартных устаноў і прадпрыемстваў: аўтобусная станцыя, аўтобусны прыпынак, аўта транспартнае прадпрыемства, білетная каса, Дзяржаўная аўтамабільная інспекцыя, дыспетчарская станцыя, дарожная служба, камера захоўвання, станцыя тэхнічнай дыяг-

ностыкі, трамвайнае дэпо, тралейбусны парк, пост службы ДАІ, чыгуначная станцыя і інш.

10. Назвы дзеянняў: аварыйны рамонт, аварыйнае тармажэнне, аўтаматызацыя транспартных сродкаў, аўта тэхнічная экспертыза, буксаванне аўтамабіля, гарантыйны рамонт, дыстанцыйнае кіраванне, затрымка руху, класіфікацыя транспартных сродкаў, механізацыя дарожных работ, нанясенне фарбы распыленнем і інш.

Робіцца выснова, што беларуская тэрміналогія ў галіне транспарту прадстаўлена разнастайнымі па змесце лексічнымі адзінкамі. Найбольш часта ў тэрміналагічнай намінацыі транспарту выкарыстоўваецца тэрмін-назоўнік і двухкампанентнае словазлучэнне.

Пытанні і заданні

1. Дайце азначэнне паняццю *транспартны тэрмін*.

2. Якія спецыяльныя найменні аб'ядноўвае тэрміналогія ў галіне “Транспартная дзейнасць”?

3. Якія тыпы значэнняў слоў вылучаюцца ў тэрміналогіі транспартнай сферы?

4. Прывядзіце прыклады тэрмінаў-слоў і тэрмінаў-словазлучэнняў, што абазначаюць віды транспарту.

5. Назавіце прафесіі і асоб, звязаных з транспартнай сферай.

6. Падрыхтуйце вуснае паведамленне па тэме “Мая будучая спецыяльнасць”.

Заданне 1. Запішыце тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары. Вусна растлумачце напісанне слоў.

Правобразам м_тацыкл_ лічыцца веласіпе_, на драўлянай раме якога быў устаноўлены рухавік унутранага _гарання. Сканструявалі яго ў 1885 г. немцы Готліб Даймлер і Вільгельм Майбах. Максімальная хуткасць іх м_тацыкл_ была дзев_тнаццаць кілам_траў у гадзіну.

Першы заво_па с_рыйнаму выпуск_м_тацыклаў а_крылі ў 1894 г. Генрых і Вільгельм Хілодэбранды ў Мюнхене (Германія).

Першыя беларус_кія м_тацыклы Мінскі м_тавелазаво_выпусціў у 1951 г.

У свеце цяпер налічваецца больш за 200 мільёнаў м_тацыклаў. Сучасныя м_тацыклы, здольныя раз_віваць хуткас_ць больш за 200 км/г, – маюць больш складаную канструкцыю _рухавіком, аналагічным аўтамабільнаму, але мен_шым. Гэта двух-ці чатырохтактны рухавік з некалькімі цыліндрамі. У сістэм_ахалодж_анн_ц_ркулюе ці паветра, ці вада.

Самы хуткі м_тацыкл – “Додж Тамагаўк” – развівае хуткас_ць да 480 кілам_траў у гадзіну.

Заданне 2. Пастаўце ў патрэбнай форме словы, дадзеныя ў дужках, запішыце тэкст.

Першыя (рэйкавы) дарогі з'явіліся ў XIV (стагоддзе). Спачатку рэйкі вырабляліся з (драўні-

на), а вагоны цягнулі коні. Сталёвыя рэйкі з'явіліся ў 1767 г.

Але (сапраўдны) гісторыя (чыгунка) пачалася ў 1804 г., калі англійскі інжынер Рычард Трэвіцік правёў у Паўднёвы Уэльс (машына) з паравым (рухавік) па (сталёвы) (рэйкі). Другі англічанін, Джордж Стывенсан, ператварыў (чыгунка) ў адзін з асноўных (від) (транспарт). Пад яго (кіраўніцтва) ішло будаўніцтва першых пасажырскіх (чыгунка).

У Расіі першая чыгунка агульнага (карыстанне) Пецярбург – Паўлаўск – Царскае Сяло была ўведзена ў строй у 1837 г. У 1851 г. закончана будаўніцтва (найбуйнейшы) на той час (двухпутны) (магістраль) Пецярбург – Масква.

Першая чыгуначная лінія на (тэрыторыя) Беларусі Парэчча – Гродна была адкрыта ў снежні 1862 г.

Першыя (лакаматыў) былі пабудаваны ў 1803 і 1814 гадах у Вялікабрытаніі.

Самая (сучасны) (монарэйкавы) чыгунка ўяўляе сабой адзіную рэйку. Цягнікі або едуць “верхам” на (рэйка), або падвешаны пад (яна). Некаторыя з такіх (цягнік) могуць развіваць хуткасць больш за 300 км/г.

Заданне 3. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову. Складзіце і запішыце пяць-шэсць сказаў, выкарыстаўшы вылучаныя словазлучэнні.

Гидромеханическая коробка передач, грузонапряженность дороги, задний свет, исправное состояние, *капот двигателя*, классификация автомобильных дорог, комплексные испытания, контрольный пост ГАИ, крепёжный винт, *маршрутное такси*, масляный выключатель, министерство транспорта, мостовое сооружение, неравномерность перевозок, *окружающая среда*, опасная зона, пассажирская платформа, *подъездная автомобильная дорога*, реверсивное движение, состав движения, техника безопасности, физическое лицо, щит управления, экипаж локомотива.

Заданне 4. Запішыце словазлучэнні, паставіўшы словы ў дужках у патрэбным склоне з прыназоўнікамі або без прыназоўнікаў. Перакладзіце выразы на рускую мову.

Дзякаваць (аўтаслесар), знаходзіцца (пяць кіламетраў ад горада), тры (аўтамабіль), гаварыць (тэлефон), дамовіцца (перавозка), ажыццявіць (стаянка), атрымаць (паслуга), запоўніць (мытная дэкларацыя), рухацца (трамвайнае дэпо), хадзіць (палі), ехаць (экскаватар), сем (пасажырскі аўтамабіль), два (пашпарт), спазніцца (цягнік), спазніцца (дождж), стаяць (платформа), тры (вялікая цыстэрна), атрымаць веды (пажарная бяспека).

Заданне 5. Зрабіце пераклад словазлучэнняў на беларускую мову. З трыма словазлучэннямі (на выбар) складзіце сказы.

Ездить по разбитым дорогам, пойти в мастерскую за инструментом, управлять движением, три билета, поблагодарить кассира, рассказать о происшествии, послать за мастером, выехать на опасную зону автомобильной дороги, обратиться по адресу автомастерской, двигаться со скоростью 70 км/ч, провести плановый ремонт транспортного средства, выполнить разворот, использовать растворитель, совершить аварийное торможение, сдавать отчет два раза в месяц, говорить о готовой продукции, благодарить бригадира, разговаривать с владельцем мотоцикла, получить водительское удостоверение, учиться в автошколе.

Заданне 6. Па дэфініцыі знайдзіце адпаведны тэрмін, карыстаўшыся словамі для даведак.

1. Спецыяльны аўтамабіль, абсталяваны пад'ёмным механізмам, прызначаны для перамяшчэння аўтамабіля, які пакінулі ў неналежным месцы.

2. Механізм у аўтамабілі, які змяняе рэжымы дзейнасці рухавіка.

3. Прыстасаванне аўтамабіля ў выглядзе бруса, размешчанага спераду і ззаду; разнавіднасць буфера.

4. Прыстасаванне для назапашвання энергіі з мэтай яе наступнага выкарыстання.

5. Від рэйкавага транспарту, гарадская чыгунка для масавых хуткасных перавозак.

6. Змяненне становішча ў транспартным патоку ці накірунку руху транспартнага сродку.

7. Сістэма тэхнічных мерапрыемстваў, якія забяспечваюць здароўе і бяспеку ўмоў працы людзей.

8. Масіўны папярочны драўляны або жалезабетонны брус, на які ўкладваюць рэйкі.

9. Прыстасаванне для электрычнага злучэння з зямлёй апаратаў, машын і іншага, прызначаны для засцярогі ад шкоды электрычнага току.

10. Самаходны транспартны сродак.

11. Цвёрдая канструкцыя, якая добра ўспрымае нагрузку ад транспартных сродкаў і перадае яе на грунтавую аснову.

Словы для даведак: акумулятар, дарожнае адзенне, тэхніка бяспекі, каробка перадач, манеўр, эвакуатар, дрызіна, бампер, метрапалітэн, заямленне, шпала.

Падчас выканання такіх заданняў навучэнцы ўзбагацяць лексічны запас навуковай тэрміналогіяй у галіне транспарту, а таксама пазнаёмяцца з асноўнымі нормама маўленчых паводзін у сферы прафесійных зносін.

Праграмай курса “Беларуская мова (прафесійная лексіка) для ўстаноў прафесіянальна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі прадугледжваецца вывучэнне тэмы “Гісторыя

беларускай навуковай тэрміналогіі”. Прапануем матэрыял па гісторыі беларускай транспартнай тэрміналогіі, які будзе карысны на этапе тлумачэння новага матэрыялу.

Беларуская навуковая тэрміналогія прайшла доўгі шлях развіцця. Пачатак яе з’яўлення можна аднесці да часоў ВКЛ, калі беларуская мова мела статус дзяржаўнай мовы. У тыя часы выкарыстоўваліся юрыдычныя, гандлёвыя, ваенныя, медыцынскія і іншыя тэрміны, пра што сведчаць Статуты ВКЛ, а таксама іншыя помнікі беларускага пісьменства.

Забарона беларускай мовы ў часы Рэчы Паспалітай і абмежаванае яе выкарыстанне ў часы расійскай улады адмоўна ўздзейнічалі на развіццё тэрміналагічнай лексікі. Ажыўленне тэрміналагічнай работы пачалося ў пачатку ХХ ст., гэтаму спрыяла адраджэнне кнігадрукавання, выданне газет, навуковых і навукова-папулярных публікацый на беларускай мове. З утварэннем БССР сфера функцыянавання беларускай мовы значна пашырылася.

Пры Народным камісарыяце асветы Беларусі ў 1921 г. была створана Навукова-тэрміналагічная камісія, якой было даручана выпрацаваць беларускую тэрміналогію па ўсіх дысцыплінах, што вывучаліся ў сярэдняй школе. Вынікам гэтай працы сталі кароткія слоўнікі тэрмінаў, надрукаваныя ў “Вестнике Народного комиссариата просвещения” ў 1921 – 1922 гг., а таксама 24 выпускі “Беларускай навуковай тэрміналогіі” па розных галінах ведаў: матэматыцы, літаратуры, геаграфіі, батаніцы, музыцы, анатоміі, лінгвістыцы, грамадазнаўстве, біялогіі, хіміі, фізіцы і іншыя, выдадзеныя на працягу 1922 – 1930 гг.

У 1932 г. быў выдадзены першы выпуск “Слоўніка тэхнічнай тэрміналогіі”, створаны навуковым супрацоўнікам Інстытута мовазнаўства А. Гурло. Гэты выпуск ахоплівае адзін раздзел тэхнікі: паравыя катлы, поршневыя машыны, паравыя турбіны і рухавікі ўнутранага згарання. У слоўніку ў алфавітным парадку падаюцца назвы будаўнічых матэрыялаў, дэталей машын, відаў паліва, працэсаў, найменні тэхнічнага інструменту. У ім адлюстраваны асабліва сці арфаграфіі таго часу: *ампэр, аксэлератар, бэнзын, бэнзоль, буфэр, вэнтэль, кляпан, карбуратар, камэра* і інш.

Таксама ў 30-я гг. ХХ ст. на беларускай мове актыўна выдаваліся спецыяльныя асобныя брашуры і кнігі на беларускай мове, звязаныя са сферай транспарту: “Транспарт на рэйкі ўдарніцтва” (А. Амосаў, 1931), “За матор і дарогу: як праводзіць дзіцячы паход аўтадору” (Я. Русанаў, 1932), “Чыгуначны транспарт СССР у другой пяцігодцы” (склад. І. Ісакаў, 1933), “Конны транспарт у сельскай гаспадарцы” (выдан-

не падрыхтавана Н. Грунбергам, 1933), праект слоўніка “Тэхніка” (АН БССР, 1935) і інш. Гэта сведчыць пра тое, што ў 30-я гг. у краіне назіраўся актыўны рост транспартнай дзейнасці. Ва ўмовах значнага пашырэння сферы функцыянавання беларускай мовы ў Беларускай ССР з’яўляліся патрэбы ў хуткім удасканаленні беларускай транспартнай тэрміналогіі. На жаль, Вялікая Айчынная вайна спыніла гэтую дзейнасць на доўга.

Пасля вайны на Беларусі не было агульнага цэнтра па распрацоўцы і ўпарадкаванні тэрміналагічнай лексікі. Значную ролю ў нармалізацыі беларускай тэрміналогіі адыгралі “Руска-беларускі слоўнік” (1953) і “Беларуска-рускі слоўнік” (1953). Змешчаныя ў іх тэрміны дапамагалі ў працы над грамадска-палітычнай, навуковай і мастацкай літаратурай. У 1955 г. у Інстытуце мовазнаўства АН БССР быў створаны сектар тэрміналогіі, у 1950 – 1970-я гг. створана картатэка для “Руска-беларускага політэхнічнага слоўніка” і выйшлі адзінкавыя беларускамоўныя працы ў галіне транспартнай дзейнасці (узгадаем брашуру “Наша краіна – радзіма механізаванага транспарту” (А. Ціханава, 1953). Значную ролю ва ўдасканаленні беларускай транспартнай тэрміналогіі адыграла выданне Беларускай Савецкай Энцыклапедыі.

У канцы ХХ ст. былі выдадзены “Русско-белорусский политехнический словарь” (1997 – 1998, 2 т.), “Руска-беларускі фізічны слоўнік” (Болсун А., 1993), “Кароткі руска-беларуска-англійскі слоўнік машынабудаўнічага профілю” (Міклашэвіч А., Васілёнак В., 1996) і іншыя, хоць нейкім чынам звязаныя з тэрміналогіяй транспарту.

Тэрміналогіі аўтамабільнага транспарту прысвечана дысертацыя Л. Мінаковай “Тэрміналогія аўтамабільнага транспарту ў беларускай мове”, абароненая ў 1999 г. У ёй падаецца лексіка-семантычная характарыстыка тэрмінаў названай галіны, разглядаюцца спосабы іх утварэння, а таксама праводзіцца іх структурна-генетычны аналіз. У манаграфіі “Беларуская навукова-тэхнічная тэрміналогія: фарміраванне, функцыянаванне, развіццё” (Л. Мінакова, С. Аніськова, А. Станкевіч, 2004) падаюцца асноўныя звесткі з гісторыі фарміравання беларускай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі, апісваюцца яе лексіка-семантычныя ўласцівасці, сістэмныя сувязі і адносіны, аналізуюцца спосабы дэрывацыі тэхнічных тэрмінаў і іх паходжанне. У працы сярод адзінак розных тэрмінасістэм шырока прадстаўлены і тэрміны, звязаныя з транспартнай дзейнасцю.

У канцы ХХ ст. – пачатку ХХІ ст. выйшлі з друку асобныя перакладныя руска-беларускія слоўнікі тэхнічнай тэрміналогіі, куды ўвайшлі

асобныя лексемны з галіны транспарту і транспартнай дзейнасці: двухтомны “Русско-белорусский политехнический словарь” пад рэд. І. Бурак (1998), “Современный русско-белорусский политехнический словарь” (склад. А. Булыка, 2007), “Руска-беларускі навукова-тэхнічны слоўнік” (склад. А. Савіцкая, 2010).

Важнай з’явай у развіцці беларускай транспартнай тэрміналогіі стала выданне беларуска-рускага аўтатранспартнага слоўніка, дзе змешчана каля 8000 тэрмінаў (А. Паўловіч і іншыя, 2005). Гэты слоўнік падрыхтаваны і выдадзены на базе Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта. Там жа на кафедры “Тэхнічная эксплуатацыя аўтамабіляў” у 2006 г. падрыхтаваны і выдадзены вучэбна-метадычны дапаможнік на беларускай мове пад назвай “Транспартная сістэма”. Падручнік адрасаваны студэнтам спецыяльнасцяў “Тэхнічная эксплуатацыя аўтамабіляў” і “Аўтасервіс”.

Разам з тым да сённяшняга часу адсутнічае ўпарадкаваная сістэма беларускай транспартнай тэрміналогіі ў галіне чыгуначнага, авіяцыйнага і іншых відаў транспарту. Таксама ёсць патрэба ў тэрміналагічных распрацоўках у галінах, звязаных з арганізацыяй дарожнага руху, перавозак, лагістыкай і іншымі сферамі транспартнай дзейнасці, значэнне якіх асабліва павялічылася на сучасным этапе развіцця краіны. Дададзім, што поўны спецыяльны слоўнік беларускай транспартнай тэрміналогіі (ні перакладны, ні тлумачальны) яшчэ не выдадзены. Таксама ўяўляецца актуальным і падрыхтоўка поўнага энцыклапедычна-даведачнага выдання, прысвечанага транспарту, дзе будуць растлумачаны адпаведныя тэрміны, змешчаны цікавыя артыкулы з гісторыі транспарту і дарог на Беларусі і інш.

Мэтазгодна растлумачыць навучэнцам асноўныя паняцці ў галіне беларускай лексікаграфіі: што вывучае лексікаграфія, што такое слоўнік, тыпы слоўнікаў і інш.

Пытанні для кантролю

1. Што такое *слоўнік*? Як вы разумееце паняцце *рэестр*?
2. На якія дзве вялікія групы падзяляюцца слоўнікі?
3. У чым адметнасць тэрміналагічнага слоўніка?
4. Якія тэрміналагічныя слоўнікі беларускай мовы вы ведаеце?
5. Раскажыце пра гісторыю беларускай навуковай тэрміналогіі ў часы Вялікага Княства Літоўскага.
6. Як развівалася беларуская навуковая тэрміналогія ў першай трэці XX ст.?
7. Раскажыце пра дзейнасць Навукова-тэрміналагічнай камісіі ў 20 – 30-я гг. XX ст.

8. Якія фактары паўплывалі на спыненне актыўнага развіцця беларускай навуковай тэрміналогіі ў 30 – 80-я гг. XX ст.?

9. Якія тэрміналагічныя працы выйшлі ў канцы XX – пачатку XXI ст.?

10. Якія навуковыя працы вы ведаеце ў сферы тэрміналогіі транспарту?

11. Падрыхтуйце невялікае вуснае паведамленне на тэму “Беларуская транспартная тэрміналогія на сучасным этапе”.

Змест практычных заданняў можа быць наступны.

Заданне 1. Дапоўніце сказы, выкарыстаўшы спецыяльную лексіку ў патрэбнай форме з даведніка, размешчанага пасля сказаў.

Цяжка ўявіць наша жыццё без _____. Яны перавозяць, друкуюць, шыюць, будуць, дапамагаюць ствараць прыгажосць і гатаваць, лячыць чалавека. А ў рух іх прыводзіць _____. Ён – сэрца любой _____.

Першым у гісторыі чалавецтва механічным _____ было воднае _____. Яно выкарыстоўвалася для арашальных _____ у краінах Старажытнага Усходу, у Егіпце, Кітаі, Індыі. У сярэднія стагоддзі водныя _____ атрымалі распаўсюджванне ў краінах Еўропы.

Прайшло 300 гадоў з таго часу, калі людзі здагадаліся выкарыстаць для _____ цеплавую _____, якая ўтвараецца пры згаранні _____. Першым _____, які выкарыстаў цеплавую _____, была паршневая паратмасферная _____ перапыннага _____. З’явілася яна ў канцы XVII стагоддзя. Аўтары праектаў – французскі фізік Дэні Папен і англійскі _____ П. Северн.

Праект універсальнага паравога _____ быў прапанаваны ў 1763 г. рускім _____ І. Паўзуновым. Ён здвоіў у сваёй _____ цыліндры, атрымаўшы _____ бесперапыннага _____.

Першы практычна прыгодны _____ унутранага _____ быў _____ ў 1860 г. французскім _____ Э. Ленуарам.

У 1897 г. нямецкі інжынер Р. Дызель прапанаваў _____ унутранага _____ з узгараннем ад _____.

У 1834 г. рускі вучоны Б. Якобі стварыў першы электрычны _____ пастаяннага _____, прыгодны для практычнага выкарыстання.

Першы электрарухавік “Дынама” змайстраваў у 1867 г. нямецкі вынаходнік В. Сіменс. “Дынама” распачало век _____.

Для павышэння хуткасці _____ патрабаваліся магутныя _____. У 1937 г. англічанін Фрэнк Уітл стварыў першы рэакцыйны _____. А ў 1939 г. немец Ханс Охайн стварыў першы турбарэактыўны _____. Іх пачалі затым выкарыстоўваць на _____ і _____, з дапамогай якіх

у неба ўзятаюць нават штучныя спадарожнікі зямлі.

Інжынеры і вучоныя многіх краін працуюць над новымі _____, якія не забруджвалі б _____. Створаны першыя _____. Будучыня – за “чыстымі” _____, у тым ліку і тымі, якія выкарыстоўваюць _____ сонечнага святла.

Словы для даведак: кола, энергія, машына, электратэхніка, ток, рухавік, механік, паліва, паветра, дзеянне, сістэма, сцісканне, сканструяваць, ракета, электрамабіль, самалёт.

Заданне 2. Перакладзіце сказы на беларускую мову. Вусна растлумачце значэнне вылучаных слоў.

1. Сегодня все новые *автомобили*, которые сходят с конвейера, тщательно проверяются на соответствие нормам выбросов газов и воздействия на окружающую среду.

2. По мере того как увеличивается *скорость*, мощность и уменьшается вес автомобиля, должны усиливаться и меры безопасности.

3. Первые в истории автомобильные гонки стартовали 11 июня 1895 года. Их *трасса* длиной 1200 километров шла из Парижа в Бордо и обратно в Париж.

4. Для каждого автомобиля полезно знать восемь чисел: вес, мощность, количество посадочных мест, грузоподъёмность, рабочий объём двигателя, скорость, расход бензина, *габарит*.

5. Грузовики могут быть разнообразными по конфигурации: с бортовой грузовой платформой, самосвалы, цистерны, седельные *тягачи*.

6. *Водители* всегда мечтали об устройствах, которые взяли бы на себя управление машиной. Они хотели иметь “хитрые” автоматы, которые переключали бы передачи, запускали в работу стеклоочиститель, тормозили и выполняли много других действий одновременно.

7. С приходом электроники удалось реконструировать машины так, что водитель может перевести *коробку передач* в неавтоматический режим работы.

8. Ремни безопасности при аварии не позволяют водителю и *пассажирам* вылететь через лобовое стекло.

9. Известно, что первый в мире *автобус* был сделан на немецкой фирме “Бенц”. Произошло это в 1895 году. Автобус был девятиместным.

10. Основная задача *транспорта* – полное удовлетворение потребностей промышленности, сельского хозяйства и населения страны в *перевозках*.

11. Современные требования к обслуживанию пассажиров вызвали необходимость реконструкции железнодорожных *вокзалов*.

12. Каждый вид транспорта имеет функциональные, технологические и технико-экономические особенности, которые отражаются на

сферах его применения при перевозках *грузов* и пассажиров.

13. Инфраструктура *железнодорожного транспорта* представляет собой технологический комплекс, включающий технические устройства, обеспечивающие безопасное и эффективное выполнение грузовых и пассажирских перевозок на железнодорожном транспорте.

14. В Республике Беларусь *автобусы* стали производиться в 90-е годы XX в. на двух заводах, расположенных в г. Лида (“Неман”) и в Минске (МАЗ).

15. В Республике Беларусь первая троллейбусная линия начала работать в 1952 году в Минске. В 1957 году троллейбусы в Минске обслуживали уже два *маршрута*.

Заданне 3. Складзіце крыжаванку, выкарыстаўшы тэрміны ў галіне транспарту.

Таксама мэтазгодна прапанаваць для перакладу з рускай мовы на беларускую тэксты па будучай спецыяльнасці. Карысным будзе выкарыстаць невялікія тэксты з гісторыі транспарту, тэхнікі, якія зацікавяць навучэнцаў. Можна пазнаёміць будучых спецыялістаў і з асаблівасцямі камп’ютарнага перакладу. Для гэтага раім выкарыстаць матэрыял артыкула “Навучанне перакладу тэкстаў навуковага стылю” І. Будзько, Л. Гіруцкай, Н. Пятровай, І. Савіцкай (Роднае слова, 2013, № 12).

Спіс літаратуры

1. **Антанюк, Л. А.** Беларуская навуковая тэрміналогія / Л. А. Антанюк. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – 240 с.
2. **Беларуская навуковая тэрміналогія** : у 4 кн. – Мінск, 2010. – Кн. 4. – 734 с.
3. **История транспорта** : учебное пособие / А. А. Михальченко [и др.]. – Гомель : БелГУТ, 2008. – 366 с.
4. **Калявін, В. П.** Транспорт от А до Я : термины, определения, толкования / В. П. Калявін. – СПб. : Элмор, 2007. – 608 с.
5. **Лаўшук, А. С.** Тэрміналагічныя камісіі / А. С. Лаўшук // Беларуская мова : Энцыклапедыя / рэдкал. Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 568.
6. **Мінакова, Л. М.** Беларуская навукова-тэхнічная тэрміналогія : фарміраванне, функцыянаванне, развіццё : манаграфія / Л. М. Мінакова, С. М. Аніськова, А. А. Станкевіч. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2004. – 146 с.
7. **Мінакова, Л. М.** Тэрміналогія аўтамабільнага транспарту ў беларускай мове : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / Л. М. Мінакова. – Гомель, 1999. – 111 с.
8. **Пазнякоў, М.** Хто прыдумаў і калі? : 3 гісторыі тэхнікі, транспарту і рэчаў / М. Пазнякоў. – Мінск : Коларград, 2017. – 100 с.
9. **Паўловіч, А. А.** Беларуская-рускі аўтаатранспартны слоўнік / А. А. Паўловіч, В. А. Сяргеева, Г. А. Самко. – Мінск : БНТУ, 2005. – 123 с.
10. **Самко, Г. А.** Транспартная сістэма : вучэбна-метадычны дапаможнік / Г. А. Самко. – Мінск : БНТУ, 2006. – 36 с.
11. **Транспорт.** Общий курс : учебное пособие / А. А. Михальченко [и др.]. – Гомель : БелГУТ, 2018. – 315 с.
12. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн, 2005. – 784 с.

Наталля ПЯТРОВА,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.